

۱- معرفی اسطوره‌شناسی پهلوانان ایرانی

نوشته: دکتر شروین وکیلی

این اثر ارجمند در حوزه اسطوره‌شناسی حائز اهمیت است و از آن جا که ادیب فرزانه دکتر بهرام ورجاوند پس از مطالعه این اثر تازه، در نوشته‌ای موشکافانه آن را به نیکویی معرفی کرده‌اند، برای آگاهی خوانندگان دانش‌پژوه آن را عیناً می‌آوریم.

پژوهش‌نامه فرهنگ و ادب

کتاب اسطوره‌شناسی پهلوانان ایرانی نوشته دکتر شروین وکیلی، در آخرین روزهای سال ۱۳۸۹ با همت نشر پازینه در ۴۶۰ صفحه به زیور طبع آراسته شد و در نمایش‌گاه بین‌المللی کتاب به یکی از محصولات فرهنگی خبرساز تبدیل شد. این کتاب با وجود صفحه‌آرایی نامناسب، طراحی جلد نازیبا، و ناویراسته بودن متنش، با استقبال چشم‌گیر روبه‌رو شد، به شکلی که در شش ماهی که از انتشار آن می‌گذرد، چاپ نخست آن تقریباً پایان رسیده است و این امر در بازار کتاب امروز ایران، برای کتابی سنگین و حجیم از این دست، رکوردی غیرعادی محسوب می‌شود.

کتاب، نخستین جلد از مجموعه‌ای شش جلدی است که قرار است سراسر اساطیر ایرانی را با دیدگاهی نو و منسجم بازبینی و تحلیل کند. دو جلد بعدی، اسطوره‌شناسی ایزدان ایرانی و اسطوره‌شناسی آسمان شبانه مراحل نهایی چاپ را می‌گذرانند و قرار است «نشر شورآفرین» آن‌ها را منتشر کند. سه جلد دیگر - اسطوره‌شناسی انسان کامل، انومالی‌ش و زند انومالی‌ش و یوسف و چهار پرده عصمت - در حال نگارش است و وعده داده شده که تا پایان امسال به چرخه تولید کتاب وارد شود.

آنچه کتاب اسطوره‌شناسی پهلوانان ایرانی را به متنی حاشیه‌ساز تبدیل کرده، از سویی سابقه نویسنده در زمینه اسطوره‌شناسی ایرانی است، و از سوی دیگر به ادعای جاه‌طلبانه متن مربوط می‌شود. دکتر وکیلی پیش از انتشار این کتاب با رمانی اساطیری به نام سوشیانس (که به تازگی تجدید چاپ شده) به زورآزمایی در عرصه اساطیر پرداخته بود. اما سوشیانس رمانی بود که جلد نهایی از مجموعه‌ای حجیم را تشکیل می‌داد و قرار بود روایت‌های باستانی ایرانی را در قالبی داستانی بازسرای کند. این رمان همان است که الهام‌بخش ساخت بازی رایانه‌ای گرشاسپ توسط شرکت فن‌افزار شریف شد، که آن نیز به نوبه خود محصولی نام‌آور از آب در آمد و در حال حاضر

پرطرفدارترین بازی رایانه‌ای ساخت ایران است. دکتر وکیلی گذشته از این داستان، پیش از این در نشریه‌های دانش‌گاهی مقاله‌هایی پژوهشی هم در زمینه اسطوره‌شناسی ایرانی منتشر کرده بود.

با وجود آن که سابقه یاد شده را می‌توان تا حدودی در شناخته شدن کتاب اسطوره‌شناسی پهلوانان مؤثر دانست، اما به گمان صاحب این قلم، عامل اصلی در استقبال از این کتاب، ادعای بلندپروازانه طرح شده در آن است. کتاب اسطوره پهلوانان متنی به نسبت تخصصی و دقیق است که سر آن دارد تا همه شخصیت‌های پهلوانی را در سراسر ادبیات حماسی ایرانی در یک چارچوب نظری یگانه رده‌بندی و تحلیل کند. رویکرد نویسنده به موضوع، نوعی تحلیل محتوایی مبتنی بر نظریه سیستم‌های پیچیده است و از این رو از سویی ساختارگرایانه است و از سوی دیگر به روش‌های هرمنوتیک تنه می‌زند. نویسنده مدعی است که تمام شخصیت‌های داستانی که به نوعی با مفهوم جنگ ارتباط دارند، در یکی از پنج رده شاه - پهلوانان، پهلوانان جنگاور، پهلوانان ماجراجو، سردار - پهلوانان، ضدپهلوانان و پهلوانان شهید می‌گنجد. او با تأکید بر شاه‌نامه فردوسی و منابع اوستایی و با بهره جستن از طیف وسیعی از منابع ادبی و تاریخی، نشان داده که به راستی تمام پهلوانان اساطیری و حتی شخصیت‌های تاریخی الهام‌بخش روایت‌های حماسی، در یکی از این رده‌ها می‌گنجد. هر رده ویژگی‌ها و عناصر مفهومی یکدست و هم‌سانی دارد و انگار بر سویی معنایی خاصی از مفهوم جنگ دلالت می‌کند. نویسنده در پایان کتاب، با مقایسه هفت خوان رستم و اسفندیار و واری روایت این دو شخصیت، ادعای بزرگ‌تری مطرح نموده و گفته که در اساطیر ایرانی ترکیبی از هر پنج الگوی یاد شده پدید آمده و به زایش ابرپهلوانانی انجامیده است که می‌توانند دو رخساره کوچ‌گرد (رستم) یا یک‌جانشین (اسفندیار) داشته باشند.

کتاب اسطوره‌شناسی پهلوانان ایرانی، با وجود کاستی‌های ویرایشی و ناهمواری‌هایی که در چاپ و تولیدش وجود دارد، از نظر محتوا متنی منحصر به فرد است و نویدبخش پیدایش سرمشقی نظری است که شاید بتواند فهم ما از عناصر اساطیری تمدن‌مان را یک‌سره دگرگون سازد. باید چشم به راه انتشار جلد‌های بعدی این مجموعه ماند، و دید که آیا این وعده بزرگ در سایر حوزه‌های اساطیر ایرانی نیز به فرجام خواهد رسید، یا نه.